

שבט - יונה

## מעלת השתיקה

שבט - יונה

## מעלת השתיקה

א. נראה לכאורה כי יש הקבלה בין י"ב ספרי הנביאים הנקראים "תרי עשר" לי"ב חודשי השנה. ולפי זה, חודש שבט מקביל לנביא יונה, ויש לבאר את הדברים.

בספר מגלה עמוקות (פרשת משפטים) כתב שיש רמז בפסוק (שמות כא, ג) "אִם בָּגַפוּ יָבֵא", לנביא יונה: "י' יונה ב'ן א'מתי, שהוא משיח בן יוסף". וכן מובא בספר גלגולי נשמות (עמ' 46) שמשיח בן יוסף הוא ניצוץ מנשמת יונה הנביא. ודבריהם מבוססים על דברי התוספות במסכת בבא מציעא (קיד, א ד"ה מהו שיסדרו) בשם תשובת הגאונים שאלוהו הנביא אמר על התינוק של האשה הצרפית שהחיה שהוא משיח בן יוסף, ונאמר במדרש שוחר טוב, כי אותו התינוק היה יונה הנביא. ויש להבין את הקשר בין יונה הנביא למשיח בן יוסף.

עוד מובא בספר גלגולי נשמות (עמ' 48) כי יונה הנביא היה "ניצוץ מנשמת יצחק אבינו". ויש לבאר מהי המשמעות לכך, ומהו הקשר לחודש שבט.

התוספות במסכת סוכה (נ, ב ד"ה חד) כתבו: "בירושלמי מפרש, שמחת בית השואבה, שמשם שואבים רוח הקודש, שהשכינה שורה מתוך שמחה, דכתיב ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'. ומייתי עובדא דיונה בן אמיתי שהיה מעולי רגלים ובשמחת בית השואבה שרתה עליו שכינה". והדברים דורשים הסבר.

בספר יצירה (פרק חמישי משנה ט) מובא, כי מזל חודש שבט הוא דלי.

בתלמוד ירושלמי (סוכה פ"א ה"א) מובא, כי אמו של יונה היתה משבט אשר, ואביו משבט זבולון. ובספר בני יששכר (חודש שבט, מאמר א אות ח) מובא שעל פי סדר הדגלים "חודש שבט הוא כנגד שבט אשר". ויש לבאר את תוכן הקשר בין ספר יונה למזל דלי ולשבט אשר.

ראש חודש שבט מוזכר בתורה, כנאמר בפרשת דברים (א, ג-ה) "וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂרֵי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הָאֵל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאֹמְרָיו".

וכן בחודש שבט חל ראש השנה לאילנות, כדברי המשנה (ר"ה פ"א מ"א) "באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמשה עשר בו".

ויש לבאר מה המכנה המשותף בין ספר יונה ובין ביאור התורה שאירע בראש חודש שבט, וט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות.

תכליתו של ספר יונה - לעורר לחזור בתשובה

ב. לביאור הדברים נעמיק בהבנת ספר יונה.

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

הרד"ק בפתיחה לפירוש על ספר יונה, מעלה את התמיהה הגדולה: "זה הנביא לא ראינו נבואה כתובה לו, אלא זו שניבא על נינוה. ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש, וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה".

הרד"ק מיישב: "ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל, שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה, ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם, וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מרשעם". והוסיף עוד תירוץ: "ללמד שהא-ל יתברך חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו, ומוחל להם, וכל שכן כשהם רבים". ומבואר בדבריו כי תכלית כתיבת הנבואה שהתנבא יונה על אנשי נינוה הנכרים, נועדה לעורר את עם ישראל לחזור בתשובה שלימה כפי שעשו אנשי נינוה.

ומטעם זה "מפטירים" בקריאת ספר יונה במנחה ביום הכיפורים, כפי שביאר המשנה ברורה (סי' תרכב ס"ק ב) "ומפטיר ביונה שמדבר מן התשובה. ועוד, שאין יכולים לברוח מהשי"ת". ובשער הציון (ס"ק ו) הרחיב בביאור הדברים: "כי האדם חושב כמה פעמים לייאש את עצמו, שאין יכול לתקן בשום אופן, ועל כן יתנהג תמיד באופן אחד, ואם יגזור עליו הקב"ה למות ימות. אבל טעות הוא, שסוף דבר יהיה, כל מה שהקב"ה רוצה מנפשו שיתקן מוכרח הוא לתקן. ויבוא עוד פעם ופעמים לעולם הזה ובעל כרחו יוכרח לתקן. ואם כן למה לו כל העמל, למות ולסבול חבט הקבר ושאר צרות ולחזור עוד הפעם. וראה מיונה, שהקב"ה רצה מאתו שילך וינבא, והוא מאן בזה ונס לים, מקום שלא ישרה עליו עוד השכינה לנבא כידוע. וראינו שנטבע בים ונבלע בדג והיה שם במעיו כמה ימים, ולפי הנראה בודאי לא יוכל להתקיים דברי השי"ת. ומכל מקום ראינו שסוף דבר היה שרצון ה' יתברך נתקיים, וילך וינבא. כן הוא האדם בענייניו. וזהו שאמרו באבות (פ"ד מכ"ב) "ואל יבטיחך יצרך שהשאל בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה". ולהלן נבאר באופן נוסף, מה עלינו ללמוד מנבואת יונה.

#### מדוע יונה הנביא "כבש" נבואתו ו"ברח" מלפני ה'

ג. במסכת סנהדרין (פט, א) מבואר כי "הכובש את נבואתו, כגון יונה בן אמיטי, חייב מיתה בידי שמים". ופירש רש"י: "הכובש נבואתו, שלא אמרה, כגון יונה בן אמיטי". ויש להבין מה היה המניע של יונה "לכבוש את נבואתו" ולא למסור את הנבואה שקיבל לאנשי נינוה. וביותר פלא, נסיונו של יונה "לברוח" מהקב"ה, וכי לא ידע שלא יוכל להימלט מרצון ה', ומה איפוא חשב יונה, כאשר נמלט לאניה ורצה לעזוב את הארץ. ואכן חז"ל (מכילתא, הקדמה לפרשת בא) שאלו זאת: "וַיִּקֶם יוֹנָה לְבָרֶךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה' (יונה א, ג), וכי מלפני ה' הוא בורח, והלא כבר נאמר (תהלים קלט, ז-ח) אָנֹכִי אֵלֶךְ מִרוּחָךְ וְאָנֹכִי מִפְּנֵיךְ אֶבְרַח, אִם אֶסָּק שָׁמַיִם שָׁם אֶתֶּה וְאֶצִּיעָה שְׁאוֹל הַנֶּחֱךְ". ותירצו, שיונה ידע כי נבואתו לנינוה תגרום רעה לישראל, מכיון שאנשי נינוה יחזרו בתשובה, ואם עם ישראל לא יחזרו בתשובה, יגרום הדבר לקיטרוג על ישראל, כדברי הפרקי דרבי אליעזר (פרק י) "ולמה ברח, דן יונה דין בינו לבין עצמו, אמר, אני יודע שזה הגוי קרובי

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

התשובה הם, עכשיו עושים תשובה והקב"ה שולח רוגזו על ישראל". ולכן רצה יונה לצאת מארץ ישראל, כי אין השכינה שורה בחוץ לארץ, כמבואר בהמשך דברי חז"ל שם: "הריני בורח לי למקום שלא נאמר כבודו שם". כי בחו"ל לא יוכל עוד להתנבא.

אולם האברבנאל (הקדמה לספר יונה, השאלה השנית) תמה על הסבר זה וכתב: "ובאמת הוא טעם חלוש מאד, לפי שאולי בשוב אנשי נינוה בתשובה, יכלמו ישראל מעוונותיהם וישבו אל ה' וירחמם בעשותם בעצמם קל וחומר מהנכרים שלא מבני ישראל המה".

ואמנם יונה הנביא נענש שהתנבא לאחר מכן עוד פעם אחת ולא יותר, כדברי חז"ל (מכילתא, הקדמה לפרשת בא) "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה שְׁנִית לְאֹמֶר (יונה ג, א), שנית נדבר עמו, לא שלישית". וביאר רבי חיים שמואלביץ, ראש ישיבת מיר (שיחות מוסר מאמר נב) שאע"פ שיונה התכוין לטובה, שלא לקטרג על ישראל, מכל מקום נענש על כך, לפי שאין לעשות חשבונות נגד ציווי ה', כי מדרגת ה"עבדות", להיות עבד המציית לאדונו ללא שאלות, ולעזוב את כל החשבונות, צודקים כאשר יהיו, ולעשות את מה שנצטווה. אולם גם דברי רבי חיים שמואלביץ קשים, שהרי במדרש שוחר טוב (תהלים, מהדורת בובר, מזמור כו) מובא כי "יונה בן אמת" היה צדיק גמור, נצרף בבליעת דגים ובמצולות ימים ולא מת, ונכנס בחייו בכבודו לגן עדן". ובספר משנת רבי אליעזר (פרק ו) מבואר שיונה היה "שקול כאלהו". ואם כן, כיצד נסביר מדוע יונה הנביא נענש אע"פ שהיה נחשב כצדיק גמור, וצ"ע.

• • •

### מעלותיה של השתיקה

ד. ונראה בביאור הדברים, כי כבישת הנבואה של יונה נבעה ממעלת השתיקה, ולכן נקדים מדברי חז"ל בענין זה:

- "אמר רבי עקיבא, **סייג לחכמה שתיקה**" (אבות פ"ג ה"ג).
  - "אמר רבי שמעון בן גמליאל, כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי **לגוף טוב אלא שתיקה**" (אבות שם מ"ז). וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות: "כבר אמר החכם (משלי י, יט) בָּרַב דְּבָרִים לֹא יִחְדָּל פֶּשַׁע, וסיבת זה שרוב הדברים תוספת מותר וחטא, כי כשירבה האדם דברים יפשע על כל פנים, שאי אפשר שלא יהיה בדבריו דיבור אחד שאין ראוי לאומרו".
  - "מלה בסלע שתיקוּתא בתרין" (מגילה יח, א), ופירש רש"י: "אם תרצה לקנות הדיבור בסלע, תקנה השתיקה בשתי סלעים".
  - "יפה שתיקה לחכמים, קל וחומר לטפשים, שנאמר (משלי יז, כח) גַּם אֵיל מִחֲרִישׁ חָכָם יִחָשֵׁב".
- וכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ב ה"ד) "**לעולם ירבה אדם בשתיקה**, ולא ידבר אלא או בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו. ועל זה ציוו חכמים ואמרו כל המרבה דברים מביא חטא. ואמרו **לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה**". ועוד כתב הרמב"ם (שם הלכה ה) "**סייג לחכמה שתיקה**, לפיכך לא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר".

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

רבי חיים קנייבסקי, הביא בספרו ארחות יושר (ערך שתיקה) בשם דודו החזון איש שאמר כי "על שתיקה אין מתחרטים". ומוסיף: "ואדם שיתבונן בכל דיבוריו טרם ידבר, אם צריך להם או לא, ולא ידבר אלא דברים שיהיו להקב"ה נחת רוח מזה, לא יכשל בכל דבריו".

דברים בסגנון דומה כותב ידידי רבי ישראל מאיר לאו, הרב הראשי לישראל, בספרו יחל ישראל על מסכת אבות (פ"ג מ"ז) את דברי רבי יהודה החסיד מרגנסבורג: "כשאני מדבר – אני מתחרט, ושאני מדבר – אני מתחרט. עד שלא דברתי – אני שליט ומושל על דבורי, אבל כשיצא הדיבור מפי – הדיבור מושל בי". והוסיף: "רעיון זה מקורו במדרש (ב"ר סז, ג) אמר רבי לוי ששה דברים ("איברים") משמשים את האדם. שלושה ברשותו ושלושה אינן ברשותו... הפה, היד והרגל ברשותו. מחמת חשיבותו של הדיבור, והסכנה הטמונה בדיבורים מיותרים ומזיקים, יש לברור כל מילה היוצאת מהפה, ובידו של האדם הדבר. אמנם קשה הדבר, ועל כן ברא הקב"ה לאדם מסייעים, שסוגרים בעד הלשון ועוזרים לו בשמירה על מוצאה, הלא הם הלחיים, השפתיים והשיניים (ראה ילקוט שמעוני תהלים רמז תשסז)".

### השתיקה - "אומנות" הנרכשת לאחר עמל זמן מרובים

ה. בשתיקה לא רק שיש מעלות, אלא היא מוגדרת על ידי חז"ל בהגדרה מיוחדת במינה - כ"אומנות", כדברי הגמרא במסכת חולין (פט, א) "אמר רבי יצחק, מאי דכתיב (תהילים נח, ב) האָמֶנּוּ אֶלֶם צִדֵּק תְּדַבֵּרוּן מִיִּשְׂרָאֵל תִּשְׁפָּטוּ בְּנֵי אָדָם, מה אומנותו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם".

הרב לאו, מביא בספרו יחל ישראל [בהמשך דבריו המובאים לעיל] את דברי האדמו"ר מאוז'רוב שהמשיל את השתיקה לכל שאר האומנויות, שאין אדם רוכש מעצמו, אלא לומד מבעלי האומנויות, וכך גם את "אומנות" השתיקה לא ניתן לרכוש בעצמו אלא בלימוד מתלמידי חכמים, וכפי שמלמדנו רבן שמעון בן גמליאל בדבריו "כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה". רשב"ג קובע כי את אומנות השתיקה אפשר לרכוש רק כאשר "משמש את החכמים ולומד מהם את אומנות השתיקה".

רבי אורי וייסבלום, משגיח ישיבת נחלת הלויים בחיפה, בספרו הארת דרך (עמ' רצו) הרחיב בביאור הדברים: "אומנות היא דבר המחייב להשקיע מחשבה רבה ועמוקה והרגל רב, עד שמצליחים ללמדה. אדם הרוצה ללמוד נגרות או חשמלאות או כל מקצוע אחר, חייב להשקיע חדשים רבים של לימוד, מחשבה והרגל. אם חז"ל קוראים לשתיקה אומנות, גם היא דורשת מחשבה רבה ועמוקה והרגל רב. שתיקה זו איננה העדר דבור, אלא מצב של מנוחת הנפש, המאפשר לשכל העיוני להעמיק בהתבוננות. כאשר אדם בולם פיו מפני שאין לו עם מי לדבר או מפני שלא מאפשרים לו לדבר, וכל מחשבתו נתונה לדבור שרצונו לדבר - זו איננה שתיקה אלא העדר דבור. שתיקה היא הסכמה רצונית לדממה מוחלטת, כדי לאפשר לשכל לחשוב ולהתבונן. בא רבי יצחק ואמר, שלא קיימת בעולם עוד אומנות, המוטלת על כל בני האדם, ונפרסת לאורך כל חיי העולם הזה, כמו אומנות השתיקה - אם כך, כמה עמל ויגיעה צריך האדם להשקיע כדי ללמוד את אומנות השתיקה".

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

ועל פי זה מבואר עומק דברי חז"ל שהשתיקה היא "סייג" לחכמה, כפי שכתב הרב וייסבלום: "אדם שזכה לקנות מעלת השתיקה, נוצר אצלו הדיבור משרשים עמוקים. וכך כתב הרמב"ם (הל' דעות פ"ב ה"ה) "סייג לחכמה שתיקה, לפיכך לא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר". דיבור בעל משקל מוכרח לצמוח מתוך שתיקה. הכח הגודר את החכמה שלא תתנדף הוא השתיקה. אם הוא ממהר להשיב, ודאי לא צמח הדבור מהשכל העיוני, שהרי לא שתק כדי לתת אפשרות לשכל העיוני לפעול. וכן אם מרבה הוא בדברים, השכל "העיוני" אינו מאפשר ריבוי דברים, מפני שכל מלה שקולה".

להשגת מידת השתיקה דרושים עמל והתמדה לאורך זמן, בדיוק כפי שנדרש לשם כל השגת "אומנות" שבעולם. ולכן הזוכה למעלת השתיקה, אות וסימן הוא כי עמל והתמיד בקנין מידה זו, ושתיקתו נובעת מעומק ההכרה השכלית, ומדרגת שלמות באמונה בה'. וזו הסיבה שהשתיקה היא "סייג" לחכמה, משום שהיא נובעת מכוח חכמה עמוקה וה"שכל העיוני" השוקל כל מלה לפני אמירתה ושולט על הדיבור.

השתיקה, כמידה מעולה, היא לא רק "העדר דיבור" אלא תוצאה של שלמות מנוחת הנפש ושלטון הדעת.

### שתיקה - השמירה הטובה ביותר

ו. החכם מכל אדם קבע בספר משלי (כא, כג) "שִׁמְרֵ פִּי וּלְשׁוֹנִי שִׁמְרֵ מִצְרוֹת נַפְשִׁי".

הרב לאו מוסיף: "בענייני העולם אין טובה מן השתיקה, שכן כל דיבור מיותר עלול להזיק לדובר או לאחרים, ובנקל ניתן להיכשל באיסורים, כלשון הרע, רכילות, הוצאת שם רע, ועוד. הגר"א באיגרתו המפורסמת, הרחיב בגודל הנזק ובזהירות שיש לנקוט בענייני הדיבור, וכך כתב: "בדברים האסורים כגון לשון הרע, ליצנות, שבועות, נדרים, מחלוקות וקללות, ובפרט בבית הכנסת בשבת ויום טוב, על אלו צריך לירד לשאול מטה הרבה מאד. ואי אפשר לשער גודל היסורים והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב". ובשל כך ייעץ הגר"א להימנע מחברת אנשים במידת האפשר, ואף ביקש מאשתו למעט מהליכה לבית הכנסת ולהתפלל בביתה, כדי לא להיכשל בדיבורים אסורים המצויים אצל הנשים במקומות אלו.

ועוד לימדנו החכם מכל אדם (משלי יח, כא) כי "מִתְּ וַחֲיִים בִּיד לְשׁוֹן". ואמרו חז"ל במדרש תנחומא (מצורע פרשה ב) "זה שאמר הכתוב מות וחיים ביד הלשון, הכל תלוי בלשון. זכה [על ידה] לחיים, נתחייב למות. עסק בתורה בלשונו, זכה לחיים, שהתורה עץ חיים שנאמר (משלי ג, יח), עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ, והוא רפואתו של לשון הרע, שנאמר שם (משלי טו, ד) מִרְפָּא לְשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֵלַף בָּהּ שִׁבְרֵ בְרוּחַ. ואם עסק אדם בלשון הרע מתחייב בנפשו למות, שקשה לשון הרע כשפיכת דמים, שכל ההורג אינו הורג אלא נפש אחת, והמספר לשון הרע הורג שלושה, האומרו [מספר לשון הרע], והמקבלו [מי ששמע את הסיפור], והנאמר עליו [מי שסיפרו עליו את הלשון הרע]".

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

השתיקה היא איפוא, השמירה הטובה ביותר מכל צרה והכלי היעיל להצלחה בעולם הזה ובעולם הבא, וכפי שסיים הרב לאו: "הלשון היא מנוף להתעלות, ומכשיר לזכות בחיי נצח מחד גיסא, וחרב פיפיות, הגורמת הרס וחורבן לאדם ולסביבתו, מאידך גיסא".

יתר על כן, הגר"א כתב באיגרתו: "כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער". הרי שע"י חסימת הפה בכל רגע זוכה האדם לדרגות שהמלאכים לא מגיעים אליהם, וכדברי הראשית חכמה (שער הקדושה פי"א) "מי שאוחז במידת השתיקה נעשה מרכבה לשכינה".

#### יסודה של השתיקה באמונה

ז. פעמים רבות, השתיקה מעידה על שלימות האמונה בה'.

במסכת גיטין (לו, ב) תנו רבנן: "הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואין משיבים, עושים מאהבה ושמחים בייסורים, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא) וְאַהֲבִיו כְּצֶאֱת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ".

ידידי רבי משה רייס (המודיע ל' ניסן תשנ"ט) הוסיף בביאור הדברים: "השתיקה במקרים כאלו מביעה את עומק ההכרה שאין ביד איש להרע לזולתו, אלא אם כן נגזר משמים. זוהי ההכרה שאותה ביטא דוד המלך בעומדו נוכח שמעי בן גרא, שקיללו קללה נמרצת (שמואל ב טז, י) כִּי ה' אָמַר לוֹ קָלֵל אֶת דָּוִד וּמִי יֹאמַר מִדּוֹעַ עֲשִׂיתָהּ כֵּן. לאור זאת, במקום להפנות את הכעס כלפי המקלל או המבזה, עדיף להפנות את המבט כלפי הקב"ה ולפשפש במעשים.

ויש גם שתיקה רוממת שכל כולה הבעת אימון בקב"ה וביטוי מודגש של אמונה עמוקה בהשגחתו ובהנהגתו, עליה כתב בעל האורחות צדיקים (שער השתיקה) בכמה מקומות טובה שתיקה. כגון, אדם שפוגע בו מידת הדין, כמו שכתוב (ויקרא י, ג) וידום אהרן, אם שמע בני אדם שמחרפין אותו, ישתוק. שתיקה זו היא לא רק הימנעות סתמית מתגובה, אלא יש בה כעין הבעת כניעה לרצון ההשגחה העליונה. האדם שפגעה בו מידת הדין הוא כאוב ומיוסר, אולם אינו מקשה קושיות על הנהגתו של הקב"ה, ושתיקתו כאילו אומרת שלמרות הכאב החותך, אם זהו רצון הבורא, אנו כנבראים מקבלים עלינו את דינו באהבה. נמצא שיש בשתיקה זו ביטוי אדיר של אמונה עצומה".

ה"שפת אמת" (שמיני, תרמ"א) מסביר שזהו עומק הענין שעליו נאמר "לא מצאתי לגוף טוב משתיקה". השתיקה שבה דן התנא, היא לא רק במובן זה של השתיקה של הפה והדיבור, אלא הכוונה לשתיקת כל הגוף, דהיינו, כניעת האדם לפני קונו, באמונה תמימה ופשוטה, בצידוק וקבלת דין שמים.

#### שתיקתה של רחל וצאצאיה

ח. השתיקה היא המידה המיוחדת שהצטיינו בה רחל ואמנו וצאצאיה.

במדרש (תנחומא ויצא פרשה ו) מובא: "אין לך נאה מן רחל, ובשביל נויה בקש יעקב לישא אותה, והיה משלח סבלונות [מתנות] ליתנם לרחל, ולבן נותנן ללאה, והיתה רחל שותקת. אמר רבי שמעון בן גמליאל,

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. רחל תפסה בשתיקה, עמדו זרעה בשתיקה, ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושתיקה, בנימין בנה האבן שלו מן האפוד ישפה, יודע במכירת יוסף ושותק, וזהו יִשְׁפָּה, יִשׁ לוֹ פֶּה וְשׁוֹתֵק. שאול בן בנה, וְאֵת דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא הִגִּיד לוֹ (שמואל א י, טז). אסתר, אֵין אֶסְתֵּר מִגְדֶּת מוֹלְדָתָה וְאֵת עֲמָה (אסתר ב, כ).

ידידי רבי משה רייס (המודיע פרשת ויצא תשס"ג) הוסיף בביאור הדברים: "השתיקה שבה השתבחה רחל אמנו לא היתה רק שתיקה של פה ושל שפתיים, אף שזוהי מעלה רבתי לאדם היודע לשמור את מילותיו ומשתמש בהן רק במידת ההכרח, אלא שתיקה עמוקה מזו בהרבה. שתיקה זו היתה תולדה של צניעות פנימית אמיתית, שהיא שהכתיבה, גם בשעה שעל פניו נראה היה שהנה היא מאבדת את כל עתידה, לעמוד דומיה ולא להסגיר את סוד אחותה. בשתיקת גבורתה של רחל היה גם סממן של אמונה פנימית והתבטלות מוחלטת לרצון ההשגחה העליונה. רחל הבינה בעומק בינתה כי יעקב אבינו לא היה מחליף אותה בלאה, אלמלא שכן היה מוכתב מלמעלה, ומאחר שהבינה שזה רצון העליון, שתקה ונכנעה לפני רצון זה ולכן לא גילתה את דבר הערמה.

שתיקה רבת עוצמה כעין זו התגלתה שוב אצל בנימין בנה, שידע, כנראה ברוח קדשו, את דבר מכירת יוסף, אולם לא גילה הדבר לאביו. בנימין הבין שכיון שמן השמים מצאו לנכון להעלים עובדה זו מיעקב, גם עליו להחריש ולדום. אין ספק כי זה קושי עצום לנצור סוד נורא כזה, אולם זה היה כח השתיקה שבבנימין שעבר לו בתורשה מאמו הצדקת.

שתיקה זו של בנימין הופיעה שוב מאוחר יותר, כאשר התברר שגביעו של המשנה למלך שנגנב נמצא באמתחת בנימין. השבטים לא ידעו אז, כי היתה זו עלילה מצד המושל וגם הם תמהו לפשר תגלית מציאת הגביע באמתחתו. נאמר על כך במדרש (תנחומא, ס"פ מקץ) "שהיו מחבטין לבנימין על כתפיו, בסוברם שהוא גנב את הגביע". אולם בנימין שתק ולא השיב דבר, והמדרש מסיים כי בשביל המכות שהיכוהו בין כתפיו, זכה בנימין שתשרה שכינה בין כתפיו שנאמר (דברים לג, יב) "לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבֶטֶח עָלָיו חֶפֶץ עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתָפָיו שָׁכֵן".

מול שתיקתה של רחל כאשר היתה סבורה שהגדולה ניטלת ממנה, פוגשים אנו את שאול, בן בנה, כשהוא שתק דווקא כאשר קיבל את המלוכה. הגע בעצמך, שאול נמשח למלוכה מפי שמואל נביא ה', אולם הוא העדיף לשמור את סודו לעצמו, ולא לגלות לאיש את דבר סודו הגדול. אף שתיקה זו הינה תולדה של צניעות פנימית עמוקה, שנבעה משורשה של רחל, וכיוצא בזה היתה גם שתיקתה של אסתר המלכה, אשר גם כן היתה מצאצאיו של בנימין.

• • •

### ספר יונה - מעלת השתיקה

ט. משנוכחנו לראות במעלותיה של השתיקה, נבוא להתבונן בשתיקתו של יונה.

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

רבי אברהם ריבלין, משגיח ישיבת כרם ביבנה, מתאר בספרו "יונה נבואה ותוכחה" (חלק ראשון פרק א), את שתיקתו של יונה, למרות כל השליחים ששלח לו הקב"ה:

[א] השליח הראשון של הקב"ה הוא הרוח: וְהָיָה הַטִּיל רוּחַ גָּדוֹלָה אֶל הַיָּם (יונה א, ד).

[ב] השליח השני היה הים: וַיְהִי סַעַר גָּדוֹל בַּיָּם (שם).

[ג] השלישי: וְהָאֲנִיָּה חֲשָׁבָה לְהִשְׁבֵּר (שם). גם שבירת האניה היא מסר ברור ליונה.

[ד] השליח הרביעי היו המלחים: וַיִּירְאוּ הַמִּלָּחִים וַיַּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל אֶלְהֵיו (יונה א, ה). זעקת המלחים העבירה מסר יותר ברור ליונה, שכן בני אדם הם שליחים יותר ממשיים מהשליחים הדוממים.

[ה] רב החובל - הוא השליח החמישי, וזו קפיצת מדרגה ברמת השליחות, שכן רב החובל מדבר אל יונה ישירות ולא בעקיפין, הוא מזכיר לו גם את שליחותו המקורית "קום קרא".

[ו] המלחים חוזרים להזכיר ליונה את שליחותו, ועשויים להיחשב בדרגה השישית של שליחי ה' ליונה.

אבל **יונה ממשיך לשתוק**, ואת הים משתיקים על ידי השלכתו של יונה למצולות - אל תוך עולם הדממה! [ז] אבל בשעה שנדמה שהגיע הסיפור לסופו, שאין כבר צורך או תכלית בשליחים נוספים של הקב"ה, פוגש יונה בשליח השביעי, הגדול מכולם – בדג! הביטוי "**שותק כדג**" רווח בלשוננו להגדיר אדם שתופס תדיר פלך של שתיקה. אבל הדג שלנו היה צריך לפתוח פה, ולא סתם פתחון פה, אלא לפתוח פה גדול ועצום כדי לבלוע את יונה. שהדג הוא שליח, כתוב בפסוק במפורש: וַיֵּמֶן ה' דָּג גָּדוֹל לְבָלֵעַ אֶת יוֹנָה (יונה ב, א). ודרשו חז"ל (תנחומא ויקרא פרשה ה) "ממונה היה הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית". מסתמא רצה הקב"ה שיונה ישא קל וחומר בעצמו: ומה **דג שטבעו לשתוק**, פתח פיו לרווחה כדי לקיים מצוות בוראו, נביא שמהותו ועצמותו לדבר ולפתוח פיו – על אחת כמה וכמה.

הרב ריבלין מסכם: "עליית ההדרגה בשליחות ברורה. כאן משדד הקב"ה סדרי הטבע ועושה עם יונה ניסי ניסים כדי להצילו משחת, ויונה מרגיש את המסר על בשרו ממש, אבל פיו נשאר סתום. וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיִּלּוֹת (יונה ב, ב) - ולא התפלל (ילקוט שמעוני יונה רמז תקן). **כמה כוח של כבישה צריך כדי לכבוש נבואה ותפילה למרות כל השליחים**".

יונה הנביא הוא התגלמות השתיקה, עד כדי מסירות נפש ממש, על מנת להציל את עם ישראל מהקטרוג שעלול להתעורר עליהם כשאנשי נינוה יחזרו בתשובה והם לא.

ומעתה נוכל להשיב באופן נוסף על שאלת הרד"ק "למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש, וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל", שהרי לפי המבואר יש בספר יונה מִסָּר לעם ישראל, מלבד הענין שהוא מעורר **לחזור בתשובה** [כמבואר לעיל **אות ב**] - להתבונן במעלת השתיקה, שהיא "סייג לחכמה", ומעלה זו היא הדבר הטוב ביותר לגוף ולנפש.

ניתן כי בגלל זה הקב"ה ויתר ליונה ולא הענישו, ואף זכה "להיכנס בחייו בכבודו לגן עדן", וכמו כן הוא "שקול כאלוהו". כי שתיקתו של יונה נבעה מתוך מסירות נפש להעדיף **לשתוק** ולא לומר את נבואתו לאנשי נינוה, ובלבד שלא לגרום קטרוג על עם ישראל.

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

ומבוארים דברי המגלה עמוקות [לעיל **אות א**] שמישיח בין יוסף הוא ניצוץ מנשמת יונה הנביא, שהרי יוסף חטא **בדיבור**, כאשר הביא את דיבת אחיו רעה אל אביו, ויוסף תיקן לעצמו את פגם הדיבור **בשתיקה** כשנצר את פיו כל אותם השנים בהיותו משנה למלך מצרים ולא הודיע לאביו עד יום מותו מה עשו לו אחיו. ונמצא כי יוסף הצדיק ומשיח בן יוסף ויונה - כולם הצטיינו והתברכו במעלת השתיקה. ומבואר גם מה שהיה יונה הנביא "ניצוץ" בנשמת יצחק אביו, שהוא כידוע במידת ה"**גבורה**", ואף יונה ניחן במידה זו, **שהתגבר לשתוק** ולכבוש את נבואתו, והעדיף להיענש ואף להיכנס ללועו של הדג, ובלבד שלא יתעורר קטרוג על עם ישראל. ואולי נוכל לבאר על פי זה את דברי חז"ל שהשכינה שרתה על יונה הנביא בשעה שעלה לרגל בשמחת בית השואבה, כי כאשר אדם כובש את יצרו ויודע להתגבר ולשתוק, הוא מתמלא בשמחה גדולה, ובזכות זו שורה עליו השכינה.

#### ביאור התורה וראש השנה לאילנות - מעלת החכמה השכלית שיסודה השתיקה

י. על פי האמור נראה לבאר את הקשר בין שתיקתו של הנביא יונה, למאורעות המרכזיים של חודש שבט - **ביאור התורה** בראש חודש שבט, ו**ראש השנה לאילנות** בט"ו בשבט, הקשורים **לשתיקה**. הטעם לביאור התורה בחודש שבט, נובע מכך שהקב"ה נתן את התורה על ידי משה רבנו שהיה "כבד פה וכבד לשון". וכנראה הסיבה לכך היתה, משום שלנתינת התורה, שהיא החכמה האלקית, לא היה צורך **בדיבורו** של משה רבנו, אלא ב"שתיקה", דהיינו הכח השכלי, וכמבואר לעיל בעומק דברי חז"ל "סייג לחכמה שתיקה", שהשתיקה היא לא רק "העדר דיבור" אלא תוצאה של שלמות כוחות הנפש ושלטון הדעת. נמצא כי ביאור התורה, אשר לכאורה יש בו צורך **בדיבור** מבטא את כוחה של **השתיקה**, ולכן היה דווקא בחודש **שבט**. ומובן מדוע מועד ראש השנה **לאילנות** מתאים שיהיה בחודש **שבט**, שהרי כבר נאמר "הָאָדָם עֵץ הַשֵּׁדָה" (דברים כ, יט) - האדם דומה לעץ השדה שמתפתח, וטבעו של העץ לגדול ולצמוח **בשתיקה**, ללא כל רעש, וכך גם כוחו וגבורתו של האדם **לשתוק** כעץ השדה. ומטעם זה ראש השנה לאילנות הצומחים מתוך שתיקה, הוא בחודש שבט.

#### מה השמן הזה חלק ורך - כך ישראל שומעים חרפתם ושותקים

יא. ממוצא הדברים נבין את הקשר בין חודש שבט, שהוא כנגד שבט **אשר**, לבין הנביא **יונה**. הדרגה הגבוהה ביותר של השתיקה מבוארת בדברי הגמרא במסכת שבת (פח, ב) "הנעלבים ואינן עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושומחים ביסורים, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא) וְאֶהְיֶה כְּצֶאֱת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ". כאשר אדם מסוגל לשמוע עלבונות שמטיחים בו ולא לענות,

## שבט - יונה

### מעלת השתיקה

להקשיב לחרפות שמחרפים אותו ולשתוק, יש בכך סימן מובהק שזכה להיות מושלם במדרגות גבוהות מאד של חכמה, והשכיל לשלוט שליטה מוחלטת בדיבורו - באמונה שהכל נעשה בגזירת עליון, ולכן אין טעם לדבר ולהשיב למחרפיו. וברור כי שלמות זו היא ה"אומנות" של השתיקה שנרכשה בעמל ובמשך זמן רב.

בספר תורת המנחה (פרשת תצוה, דרוש כח עמ' 306) נתבאר הפסוק (שמות כז, כ) שנאמר **למשה רבנו** "וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שָׁמֶן זֵית זָךְ כֶּתִית לְמָאֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד", בדרך זו: "מה זית היוצא ממנו אינו מתערב עם שאר משקין, כך זרעם של ישראל אינו מתערב עם שאר האומות. מה **השמן הזה חלק ורך**, כך ישראל שומעים חרפתם ושותקים, כי הכל מחרפים ומגדפים אותם ואינם משיבים. וזה שאמר הכתוב **וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ**, ידמו לך, מה משה היה עלוב, שומע חרפתו ושותק, שנאמר (שמות ו, כא) יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט, ושתיק, ואומר (במדבר יב, א) וַתִּדְבֹּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחָה, מלמד שגם משה שמע ושתיק. וזהו שנאמר מייד (שם פסוק ג) וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנִיו מְאֹד, היש עניו כזה ששומע חרפתו ושותק, והיינו **וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שָׁמֶן זֵית זָךְ**, ידמו לך".

משה רבנו, העניו מכל אדם, שמע את חרפותיהם של דתן ואבירם ושתיק. שמע את דברי מרים ושתיק. ולא עוד אלא שאמרו חז"ל (סנהדרין קי, א) "וַיִּשְׁמַע מִשָּׁה וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו" (במדבר טז, ד), מה שמועה שמע, אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן, שחשדוהו באשת איש, שנאמר (תהילים קו, טז) וַיִּקְנְאוּ לְמִשְׁחָה בַּמִּחְנָה, אמר רב שמואל בר יצחק, מלמד שכל אחד ואחד קנא את אשתו ממשה, שנאמר (שמות לג, ז) וּמִשְׁחָה יִקַּח אֶת הָאֵהָל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמִּחְנָה". קשה לתאר את החרפות והביזויים שספג משה רבנו כשהוציאו עליו דיבה לחושדו שבא על אשת איש, עד כדי כך ש"קינאו" לנשותיהם בגלל חשד זה. ואילו משה רבנו לא הגיב למחרפיו, אלא שתק ולקח את אהלו ונטה אותו מחוץ למחנה. זוהי תגובתו של משה רבנו, נעלב ואינו עולב, שומע חרפתו ואינו משיב.

ומעתה מובן הקשר בין **יונה** הנביא לחודש שבט, כי אמו של יונה היתה משבט **אשר**, המסמל את מעלת **השתיקה**, וכן חודש **שבט**, שעל פי סדר הדגלים הוא כנגד שבט **אשר**. כי על אשר נאמר בברכתו של משה רבנו (דברים לג, כד) "טִבֵּל בַּשָּׁמֶן רַגְלֹו", והכוונה ל"**שמן הזה שהוא חלק ורך**" המצביע על תכונתם של ישראל השומעים חרפתם ושותקים". את תורת ה"שתיקה" למד איפוא יונה מאמו שהיתה משבט אשר.

הדלי הוא כלי המכיל בתוכו משקים לסוגיהם, פעמים ומשתמשים בדלי לשפוך מים ופעמים שמן. שתיקה היא בוודאי מידה מעולה ומשובחת, אבל ברור כי לעיתים אסור לשתוק וחובה לדבר. יונה היה מאלו שידע מתי לדבר ולהתנבא ומתי להתגבר ולשתוק. מתי למלא את הדלי במים, ומתי בשמן. ואולי זהו הקשר בדרך הדרוש בין חודש שבט, מזל דלי, והנביא יונה.